

Jancsák Csaba

Hadak útján...

Az Ohlenbusch-távirat

– Adalékok a varsói gettófelkelés történetéhez –

Az SS-Brigadeführer tábornok, Jürgen Stroop által közölt jelentések és a gettófelkeléssel kapcsolatos legfontosabb német dokumentumok felfedezése óta nem sokat publikáltak ebben a témában. Az egyedüli források amelyek hozzáférhetővé váltak Himmler titkos archívumából valók, illetve a felkelés leveréséért felelős német háborús bűnösöktől származnak.¹

Különleges fontosságú tehát az a két német dokumentum, melyet a Varsói Zsidó Történelmi Intézet nyomán ezúttal közlünk. A táviratok háttérének felfedéséhez az alapot az a levél adja, melyet Hans Frank főkormányzó írt a birodalmi miniszter Lamertnek 1943. április 20-án. A levélben ez áll:

„A kormány mai, a Führer születésnapja alkalmából tartott ülését biztonsági helyzet fejlesztésének kérdése uralta. Tény, hogy ez, különböző körülmények hatására, igen veszélyes módon zajlik. Tegnap egy jól szervezett lázadás tört ki a varsói gettóban, mellyel a harcot fegyverekkel kellett felvinnünk.”²

Figyelemre méltó utalásokat találhatunk a témára Göbbels 1942. és 1943. évi naplójában is.³ 1943. április 25-én Húsvét első napján Göbbels így írt: *„Az ágyuk a gettót bombázzák”* ... *„A zsidók földalatti járatokon próbálták elhagyni a gettót, így ezeket a csatornákat elárasztották.”* Ezen gettóbéli események hatására Hitler személyesen akart beszélni vele; *„különösen a zsidó kérdéstről, aminek megoldásától a Führer nagy eredményeket várt”* – írta Göbbels. A május 1-jei feljegyzés: *„Súlyos összecsapásokról szólnak a hírek a zsidók, a rendőrségünk és hadseregünk között. A zsidók sikeresen átalakították a gettót védelmi célokra. Kemény harcok folynak, és a harc elérte azt a pontot, hogy a Zsidó Fegyveres Szövetség napi kiáltványokat ad ki.”⁴* Majd így folytatta: *„Ez is mutatja, hogy mi történik, ha a zsidók fegyvert vesznek a kezükbe. Szomorú, de első osztályú német fegyverek vannak, még gépfegyverek is. Csak az Isten tudja, hogy jutottak hozzájuk.”* Göbbels tévedett, mikor május 10-én ezt írta: *„A gettó nagy részében a harc véget ért.”* Később azt is lejegyezte, hogy kezébe jutott egy titkos jelentés arról, hogyan jutottak a zsidók a fegyverekhez, amikkel védték magukat: *„Legtöbbjük hősiességesüinktől, az olaszoktól hozták a fegyvert, akik jó pénzért adták el őket Varsóban, amikor visszavonultak.”*

Május 16-án Stroop befejezte a „nagyszabású műveletet”⁵ a Tlomaczkie utcai Nagy Zsi-

„A gettó nagy részében a harc véget ért”

nagóga felrobbantásával, és bejelentette, hogy *„a varsói zsidónegyed megszűnt létezni”*. Ezen időpont után már csak egy német rendőrbrigád folytatta a műveletet a megmaradt harcosok ellen a gettóban. Azonban egy héttel Stroop bejelentése után, miszerint a gettó nem létezik többé, Göbbels naplóbejegyzése: *„A varsói gettóért vívott harc folytatódik. A zsidók továbbra is védik magukat, de egészében az ellenállás nem lényeges, és talán már levertnek tekinthető.”*

Felmerül a kérdés, honnan szerezte Göbbels információit a felkelésről. Dokumentumok, amelyek eljutottak a Yad Vashem archívumába⁶, világossá teszik, hogy a Német Propaganda Minisztérium folyamatos jelentést kapott a gettóban folyó eseményekről a propaganda-megbízottól, Wilhelm Ohlenbuschtól⁷.

Nem kétséges, hogy a zsidók első nagyszabású fegyveres ellenállása hirtelen reakciót váltott ki a Harmadik Birodalom vezetésének magasabb rétegeiben. Természetes, hogy Himmler elrendelte a felkelés minden áron való leverését, hiszen a félelem, hogy általános lázadáshoz vezethet, jogos volt. A többéves megszállás és a „konszolidáció” óta a legnagyobb és legfontosabb megmozdulása volt ez a lengyel földalatti mozgalomnak.⁸ Hogy milyen fontosnak⁹ tartották a németek a gettózadást, egyértelművé válik Göbbels naplójából: *„A jelenlegi varsói események megtörték Dr. Frankot.”* ... *„A Führer elhatározta, hogy eltávolítja Frankot, és Greisert¹⁰ nevezi ki helyére.”*

A német bukás a felkelés leverésénél gyengítette Krüger, az SS obergruppenführer pozícióját, aki az SS, a rendőrség és biztonsági szolgálat vezetője volt. Habár a Führer és Frank között a nézeteltérések enyhültek, május 7-én, Hitler főhadiszállásán a beszélgetés mintegy két és fél órán át tartott.¹¹

Bizonyíték van arra, hogy Hitler látta Stroop jelentéseit, és fényképeket is, amelyeket Himmler mutatott neki a főhadiszálláson, Rastenberg mellett.¹² Ez a nagyfokú érdeklődés a gettózadás iránt vezetett a lázadás tanulmányozásához szükséges értékes dokumentumok megőrzéséhez, amelyek között található Ohlenbusch jelentései is. Ezek közül eddig csak kettő jutott a kutatás birtokába, sürgős és szigorúan titkos jelzéssel ellátva. E két táviratot egészében közöljük.

Az első távirat dátuma április 30-a, 11 óra 15 perc. Ebben a feladó közli, hogy az előző napon 9.12-kor jelentést küldtek Varsóból Berlinbe nagyon sürgős és azonnali elolvasásra felirattal; továbbá hogy még aznap egy titkos levelet küldtek további részletekkel a varsói gettó zsidóinak fegyverkezéséről. Sajnos, tudomásom szerint, ez idáig nem bukkantak nyomára ezen két titkos dokumentumnak. Ugyanakkor a kutatás birtokában van Ohlenbusch május 3-i titkos távirata, amelyet 16.45-kor küldött Krakkóból szigorúan bizalmas, sürgős, azonnali elolvasásra jelzéssel. Ezen távirat témánk felfejtése szempontjából nagy jelentőséggel bír. Összefoglalja a gettóbeli harcot április 19-től, a felkelés kezdetétől egészen május 3-ig. Annak ellenére, hogy a Propaganda-minisztérium embere írta, egyértelmű, hogy információi olyan valakiktől származnak, akik közel álltak az eseményekhez. Adam Czerjakov¹³ emlékirataiból azt is tudjuk, hogy lengyel nyelvű Gazeta Żydowska, az egyetlen hivatalos zsidó újság kiadói Ohlenbuschtól kaptak utasításokat. Az Ohlenbusch-dokumentum alapos átolvasása és az egyéb ismert forrásokkal való összehasonlítása lehetővé teszi a rejtett tények feltárását. A dokumentum hitelessége már egészben vagy részben, más forrásokból ismert tények alapján bizonyítható. A legfontosabb, hogy a jelentés megerősíti az elszánt zsidó ellenállás tényét. Ugyanakkor bizonyítja, hogy milyen nagy szerepet játszottak a gettó bunkerei és alagútjai abban, hogy az ellenállás olyan hosszú ideig tartott.

Ohlenbusch táviratának első része eltúlozza a németek győzelmét a lázadók felett, a jelentésből azonban az is kiderül, hogy a támadók kudarcot vallottak. A szerző, május 3-i jelentésében túlbecsülte a gettóban maradt védekezők számát és a továbbiakban saját magának is ellentmond. Egy megbízható zsidó forrás világossá teszi, hogy a gettó nem adta meg magát a kemény harc ellenére sem:¹⁴ *„Folytatjuk az ellenség által megszállt területek megtisztítását.”* A gettó láza-

A földalatti mozgalom vezetőinek ülése.

Állva: Adam Czerniakow

gazdát, de a zsidók kitartottak és még akkor is folytatták a harcot a felsőbb emeleteken, amikor az alsókat már megszállták a németek. Az alagutak és csatornák földalatti hálózata lehetővé tette az ellenség meglepetésszerű megtámadását. Így sikerült is kiűzniük a németeket a gettó területéről és megszerezni a legfontosabb védelmi állásokat, illetve jelentős veszteségeket okozni. Sorozatos elszánt támadás után a németek több utcát visszaszereztek, ám ez nem befolyásolta a lázadók védelmi rendszerét, a németek az utcákat birtokolták – a házakat nem.¹⁶

Amikor világossá vált, hogy a gettóba küldött SS és további hadiegységek képtelenek levérni az ellenállást, a megbízott tábornok, Jürgen Stroop elhatározta, hogy befejezik a nyílt összecsapásokat. A Himmler és Krüger által ráruházott hatalommal élve elhatározta, hogy a gettó ostromának fenntartása mellett tüzérségi támadást indít gyújtóbombák segítségével. Április 23-tól megkezdték az utcák szisztematikus leégetését. Ezen kívül a németek épületeket is felrobbantottak, így akarták megsemmisíteni a lázadók fészkeit, földalatti búvóhelyeit. Ohlenbusch nyitó kijelentését („Eddig lehetséges volt az egész varsói zsidónegyed leigázása”) óvatosan kell kezelni. Azután így folytatja: „Most a feladat különböző műveletek végrehajtása és sokk-brigádok bevetése a maradék ellenálló leverésére.”

Ezen bevezetés el akarta vonni a figyelmet a tényről, miszerint a gettó harcosai lerombolták a legyőzhetetlen német hadsereg legendáját. Stroop feljegyzéseiből tudjuk, hogy a bunkerek védelméért folytatott harc még jó darabig folytatódott. Öt nappal később, május 8-án, a Zsidó Harci Szervezet bunkerének likvidálása után Stroop biztos volt abban, hogy a szervezett lázadásnak vége; és május 9. után, amely elég nyugodt napnak tűnt számára, még határozottabban így gondolta. Ezért alaposan meglepődött, amikor május 10-én ismét erős és szervezett ellenállásba ütköztek. Aznap jelentése így szól: „Úgy tűnik, hogy a zsidó harcosok visszavonultak a romok közé azzal a céllal, hogy onnan tüzeljenek.”

Stroopnak így nem volt más lehetősége, hogy véghez vigye „a nagyszabású műveletet”, csak az, hogy egy mérnöki egységét megbízza azzal, hogy bocsásson rendelkezésére nagy mennyiségű robbanóanyagot. Május 13-án, „amikor bevettünk egy fedezéket, kemény csata volt, amikor a zsidók nemcsak 08-as pisztolyokkal és lengyel Vis pisztolyokkal tüzeltek, de lengyel ananász kézi gránátokat is dobtak a Waffen-SS embereire.” Május 14-re virradó éjjel az éjszakai őrjárat összecsapott a lázadókkal, akik tüzet nyitottak rájuk géppisztolyaikkal és könnyűfegyvereikkel, amikor három Waffen-SS és egy rendőr sérült meg. Lövések dördültek az árja negyedéből, a (külső) kordonokból is. A megszállt országok ellenállási mozgalmaihoz hasonlóan a lázadók közül

néhányan német uniformist és sisakot viseltek. Fegyverzetük rövid csövű pisztoly, 12 mm-es pisztoly, kézigránát és gyújtóbombák voltak. Még május 15-én délben is lövések dörrentek és a védekezők ismét a később Molotov-koktél néven híressé vált gyújtóbombát, pisztolyt és házi készítésű kézigránátokat használtak. Egy német rendőr sérült meg. Tizenkét napja volt, hogy Ohlenbusch kijelentette: „*A bunkerharc, amely rányomja bélyegét a korábbi csatározásra, befejezettnek tekinthető.*” Most mégis kénytelen volt elismerni: „*Időről időre a zsidóknak mégis sikerül különböző pontokon újra területet szerezni.*” Annak érdekében, hogy az ellentmondást leplezze, az így folytatja: „*A menedékek, bunkerek, földalatti átjárók az árja szállásokhoz már a múlt év 1942 J. Cs. óta léteznek a gettóban és folyamatosan terjeszkednek.*” Stroop is leírta ezt a verziót saját jelentésében és hasonlóan Ohlenbuschhoz korai kudarcait a zsidó bunkerek, földalatti járatok és fedezékek létrehozására. Azt állította, hogy amikor 1942 második felében parancsot adtak légvédelmi óvóhelyek építésére, a gettóbeli zsidók kihasználták a lehetőséget és bunkereket építettek maguknak.

Tény, hogy viharos gyorsasággal kezdtek a bűvőhely építéshez 1942 novemberében és decemberében. A terv az volt, hogy akár két hónapig is ott lehessen tartózkodni, ha a gettó likvidálását megkezdik. Voltak olyan bűvőhelyek, melyekre zlotyk tízezreit költöttek.¹⁵ Élelmet és vizet halmoztak fel. Néhány helyen kutak is ástak. Az árja oldal határán néhány rejtkealagutat csináltak, melyek a külső részre vezettek. Egy ilyen alagút létrehozása bonyolult feladat volt, mivel nagy területek alatt kellett ásni úgy, hogy azt senki ne vegye észre.

1943 januárjában, az akció kezdetén a gettóbeli zsidók nekiláttak a bunkerek bejáratának álcázásához. A lázadók minden erejüket arra fordították, hogy növeljék a bunkerek ellenálló-képességét, és minél hatásosabban elrejtésük azokat.¹⁷ A Miła utca 18. alatti bunker, amely a Zsidó Harci Szövetség (ZOB¹⁸) főhadiszállása volt, három lerombolt tömbház alatt barlanghálózatot alkotott, öt bejáratral. A Zsidó Fegyveres Szövetségnek (ZZW¹⁹) a Muranowska utca 7-9. alatti elhelyezkedő bunkerhálózata egy valóságos erődítmény volt, amely a felkelés első napjaiban sikeresen ellenállt minden német támadásnak. A harcolók csoportjai tudatában voltak annak, hogy a németek nagy technikai fölénye miatt, csak kisebb, szemtől szembeni harcban lehet esélyük, és hogy a felkelés folytatása, valamint az árja oldalra való visszavonulás a bunkerek és alagutak építésén múlik. Így az egész gettó titkokban, főleg éjszaka épített bunkerek erődjévé vált.

A ZOB jelképe

Stroop jelentéseiben részletes információk találhatóak a gettó bunkereiről. Nem győzött csodálkozni az épültek kiváló minőségén, azon, hogy sok bunker mennyire jól felszerelt volt (WC, lőszer, és fegyvertartalék, és hónapokra elegendő élelmiszer). Általános összefoglalójában, Stroop nem kevesebb mint 631 bunker lerombolásáról ír.²⁰

Döntő fontosságú volt a zsidó csapatok közti kommunikáció, amely észrevétlenül folyt: alagutakon, átjárókon, padlásokon zajlott. A padlásfalakon réseket csináltak, amely lehetővé tette az átjárást egyik tömbből illetve egyik utcából a másikba. Így a harcoló egységek mindig el tudták hagyni a már nem biztonságos pontokat és új fedezéket kereshettek. A harc első napjaiban a németek számára rejtélyes helyzetek adódtak. Biztosak voltak abban, hogy amikor megszállják a házakat, az ellenálló a kezükbe kerülnek, ám amikor már kétszer is átkutatták az épületeket, akkor sem találtak semmit a harcosoknak még időben sikerült visszavonulniuk.²¹

Stroop kudarcait alaptalan kijelentésekkel próbálta leplezni, miszerint a katonái által elfogott zsidók között voltak „*éjtőernyősök, és bűnözők, akiket ismeretlen erőfegyverekkel támogattak.*”

Ezzel ellentétben Ohlenbusch viszonylag pontos tájékoztatást adott a zsidó lázadók birtokában levő fegyverekről. Sem Stroop, sem Ohlenbusch nem tudta eltitkolni a tényt, hogy a zsidóknak puskái, géppisztolyai és más fegyverei is voltak. Tény, hogy az árja oldalon tevékenykedő követeknek sikerült néhány száz pisztolyt és lőszeret szerezni a lengyel földalatti mozgalomtól. A gettó fegyverkezésének fordulópontja az volt, amikor a gettón belül műhelyeket hoztak létre a fegyvergyártáshoz. A gettóban élő vegyészek tanácsai és vezetése mellett zajlott a gyújtóbombák gyártása. A gránátoknak nagy robbanóereje volt, akár kétméteres krátereket is hagyhattak maguk után. 1943 februárjában nagyobb mennyiségű robbanó és gyújtóanyagot sikerült szerezniük.²² Az aránylag egyszerű, házilag készített fegyverkészlet megnövelte a Zsidó Harci Szövetség erejét. Minden egyes harcosnak volt egy pisztolya (10-15 tár lőszerrel), 4-5 gránátja és 4-5 gyújtóbombája. Két-három puska volt kiadva minden egyes körzetben. A gettó központjában harcoló csapatok automata fegyverrel is el voltak látva. Egy hiteles zsidó forrásban a következő áll: *„Fegyvereink a következők voltak: pisztolyok, egy mindenkinél; néhány puska; egy automata fegyver; 5-6 helyre telepített almák; nagy hatóerejű, otthon készített bombák; gyújtóbombák; lengyel és német gránátok támadásra és védekezésre egyaránt. Emellett még egy fegyverünk felkészültség, elszántságunk.”*²³ Nemcsak a Zsidó Harci Szövetségnek voltak gyújtóbombái. Néhány nappal a lázadás kitörése előtt a ZZN fegyverraktára tele volt különféle fegyverekkel (gépfegyverekkel, karabélyokkal, pisztolyokkal, kézi gránátokkal és bombákkal), akárcsak lőporral teli zsákokkal, német egyenruhákkal, amelyeket a harcok alatt és még azután is használtak. Hogy milyen jól fel volt fegyverkezve a ZZN, az abból is látható, hogy a főerejükkel – amely százhusz, pisztolyokkal, puskákkal, gránátokkal és egy gépfegyverrel felszerelt emberből állt folytatott harcban (április 27-én) a németek három puskát, 12 pisztolyt (néhány nagy kaliberűt is), több tucat gránátot és 300 töltényt foglaltak le.

A zsidó felkelők tűzerejét az oszmán történetíróktól megismert okok miatt maga az ellenség is hangsúlyozta. Stroop május 24-i jelentéséből tudjuk, hogy lefoglalt fegyverek csak egy részét alkották a zsidó készletének. A legtöbb fegyvert elrejtették, vagy egyéb okok miatt nem találták meg. A fegyverek között, amelyek a felkelés leverése után a németek kezére kerültek, volt hét lengyel puska, egy orosz és egy német puska, ötvenkilenc különböző pisztoly, több száz kézigránát, (néhány lengyel, néhány házi készítésű), több száz gyújtóbomba, valamint szintén házi készítésű robbanószerkezetek és különféle lőszer. Stroop április 28-29-i jelentésében leírja, hogy a gettóból hangos robbanások hallhatóak, ahogy a lőszerraktárak felrobbantak a tüztől. A gettó fegyverkészlete igen változatos volt, ez segítette a harcosokat, a felkelés szervezését és bonyolítását. Ohlenbusch, akarata ellenére, kénytelen volt elismerni, hogy a felkelés az első heteken a nehéztűzesség és lángszórók bevetésével megfékezhető lett volna két hét elteltével ezt írta: *„Az utolsó harcoló csoportok különös erővel védekeznek.”*²⁴ Ezen távirat adatainak tükrében teljes képet alkothatunk a műveletről; a németek hogyan vették tűz és ostrom alá a bunkereket, a földalatti átjárókat és alagutakat, amelyek először még elérhetetlennek tűntek. A jelentés elismeri, hogy a lázadóknak sikerült kitartaniuk a csatornában a vízszint megemelése és az alagutakban fojtogató füstöt árasztó füstgyertyák ellenére is.

Április 22-én Stroopnak el kellett ismernie, hogy a zsidók megállították az áradást, és hogy *„a városi adminisztráció nincs abban a helyzetben, hogy megszüntesse ezt a kellemetlenséget”* – azaz a zsidók további jelenlétét a csatornában. *„Nem lehet megakadályozni, hogy a zsidók és banditák közül néhány ott maradjon, ahol nem tudunk hozzájuk férni.”* Ugyanazon a napon a koordináló bizottság kiáltványa és a Zsidó Harci Szövetség a következőt jelenti: *„A németek azért, hogy megakadályozzák a zsidók elmenekülését, illetve a harcolók csatornákon keresztül való érintkezését*

elrendelte a csatornakijáratok eltorlaszolását."

Stroop nürnbergi tárgyalásán Pavel Branny mérnök, a Varsói Törvényhatóság műszaki osztályának igazgatója bizonyítékokat szolgáltatott a németek április 29-i, a csatornákat illető intézkedéseivel kapcsolatban. Aznap Stroop a D részleg csatornáiban meg akarta emelni a vízszintet, azért hogy a lázadók belefulladásjanak. Ezen csatornák átmérője 0,8–1,35 méter volt. Kiderült azonban, hogy ez az intézkedés a szomszédos épületek pincéit és földszintjét, valamint a varsói kormányzói főhadiszállás Nierzbowa utcai Brühl palotájának alsó szintjeit is elárasztotta volna. Mindamellett határozott döntés született a lázadók kiszűrésére, akik április 29-én a Franciszkanska és Nalewski utcák sarkán egy 0,6-1,1 méter átmérőjű alagútba menekültek, amely végigvezetett a Nalewski utca egész hosszán. Stroop attól félt, hogy a lázadók mind átszöknek a Długa utcai fegyverraktár mellékhelyiségén keresztül a lengyel oldalra, így elhatározta, hogy még aznap felrobbantja az épületet. A Swietojerska és a Franciszkanska utca megfigyelését lehetővé tevő speciális csatornakijárat elé nagy mennyiségű trotilbombákat helyeztek el, amelyek olyan erővel robbantak fel, hogy még az útborítás nehéz kövei is három emelet magasságba repültek fel.²⁵ Ezenkívül a mérnökök füst-fáklyákat gyújtottak (a csatorna minden szellőzőnyílásánál) megtöltve azt gázokkal. Stroop elrendelte, hogy a csatornák vizébe karbonsavat engedjenek, de ezen intézkedése nem volt hatásos. Az egyetlen hatékony intézkedést, a gázzal való elárasztáson kívül, a csatornabejáratok robbanóanyaggal való eltorlaszolása jelentette. A németek naponta újabb osztagokat rendeltek ki, hogy ellássák a csatornákat robbanóanyaggal és gránátokkal. Stroop szavai szerint a Waffen-SS tisztek, a rendőrök és mérnökök „...*bátran mentek le az aknába, hogy kihozzák a zsidókat, ahol nem ritkán már halott zsidókba botlottak. De még mindig szükség volt a füst-fáklyákra, hogy kihaltsák a zsidókat.*” Ezen intézkedések eredményeként a csatornában számos ember fulladt meg, vagy halt éhen. Holttestek töltötték meg a főcsatornák közti keskeny átjárókat.²⁶ Stroop egyik nap feljegyzi, hogy annyi holttest lebegett a gettó alatt, hogy megszámolni sem lehetett őket. Május 14-én 183 csatornabejáratot nyitottak ki, és eresztettek tele füst-fáklyákkal. Stroop győzedelmesen jelenti: „*Ennek következtében a banditák, akik gáznak vélték a beengedett füstöt, az előző zsidó negyedbe menekültek, ahol ki tudtuk őket húzni a csatornabejáratokon keresztül.*” A füstfáklyák tehát a felkelés leverésének legfőbb eszközei voltak.

Témánk tekintetében különleges figyelmet érdemel Ohlenbusch záró megjegyzése: „*A lengyelek között a következővélemény hallható: a gettóbeli harc tovább tart mint a lengyel kampány.*”

Ezen véleményt más forrás nem erősíti meg, de bizonyítja a gettóharcosok iránti együttérzést és a megszállók elleni megvetést. Világos, hogy az elsónéhány napon egész Varsóra nagy hatást gyakorolt a gettó hősie védelme, és a város lakók millióinak egyik beszédtemájává vált. Persze voltak különbségek az emberek reakciói között: egyesek lelkes támogatói voltak a zsidó harcosoknak, mások antiszemitizmusuknak adtak hangot, míg a többség semleges szemlélő volt. De még azok is, akik semlegesek voltak, elismeréssel beszéltek és izgatottan érdeklődtek. A legyelek hangulatát pontosan vázolja Ludwig Landau.²⁷

A megtorlás – sokk-brigádok bevetésével

Április 27-én ezt írja: „A harc teljes erővel folytatódik és még a legantiszemitább körök elismerését is kívívja.” Április 29-i feljegyzése szintén azt mutatja, milyen nagy beszédtema volt a gettó: „Két dolog uralja a közvéleményt jelenleg: a szovjetekkel való konfliktus (ez arra a szakadásra vonatkozik, amely az oroszok és a lengyel kormány között történt a katyni mészárlás miatt) valamint a gettóbeli harcok.”²⁸ Az elnyújtott harcban kiderült, hogy németek sem verhetetlenek, és megszegyenültek egész Varsó előtt. Ez jelentette a német mítosz hanyatlásának kezdetét a lengyel köztudatban. A gettóharc nemcsak megszegyenítő meglepetés volt a németek számára, de bátorításként és jó ómenként szolgált a lengyel földalatti csoportosulásoknak. „A gettó falai mögött harcoló polgárok közelebb kerültek a nép szívéhez a fővárosban” írta a földalatti Lengyel Fegyveres Erők illegális lapja.

Összefoglalva: az Ohlenbusch-táviratok elsőrangú fontosságú, további lényeges információkat nyújtanak a felkelésről, annak helyszíneiről és jellegéről, fegyvereiről, eszközeiről. Különlegességük abban rejlik, hogy mindkettő akaratlanul is tiszteleg a zsidó harcoló egységek előtt.

* * *

I.

Nagyon sürgős!
Rögtön az asztalra!

A varsói hírek tegnap, április 29-én délelőtt 9.12-kor táviratilag személyesen Önnek címezve (Nagyon sürgős, rögtön az asztalra) 30.003 jelzés alatt átadatott. A hírt Frau Koethke vette át. A nap folyamán ehhez egy titkos kiegészítés kapcsolatotott, a varsói gettóban lévő zsidók felfegyverzése tárgyában, amelyet szintén eljuttattak Önhöz.

Ohlenbusch

II.

Szigorúan bizalmas!
Nagyon sürgős!
Azonnal az asztalra!

Varsói gettó!

A SS és a rendőrfőnök szóban forgó tudósítása alapján Varsó környékén a következők állapíthatók meg:

Az eddigi összecsapások jellegét meghatározó bunkerharcok befejezettek tekinthetők. De a zsidóknak időről időre lehetőségük nyílik arra, hogy új ellenállási helyeken szilárdítsák meg helyzetüket. Megállapítható, hogy az előző év közepe óta a búvóhelyek, bunkerek és a földalatti járatok az árja területekre stb. léteznek és egyre inkább szaporodnak. Az egyes házak ellen, amelyekben nagytömegű ellenállás alakult ki, lángszórókkal és nehéz gyalogsági fegyverekkel értünk el eredményeket, de a még harcoló csapatok részéről erős az ellenállás. Többször előfordult, hogy az égő házakból, kifüstölt bunkerekből menekülő banditák inkább visszarahantak a lángok közé, amikor látták, hogy a menekülésre nincsen lehetőség. Mások, akik a lángok és az állandóan ismétlődő lövések elől a legmagasabb emeletekre menekülnek és végül vagy kiugranak az ablakokból vagy kötélben, illetve lepedőn ereszkednek le.

Mindez világosan kifejezésre juttatja azt, hogy ezeknél a maradék csapatoknál a banditák és zsidók minden lehetőséget megragadó szervezőiről és elitcsapatairól van szó.

Ez ellen a csapatok ellen csak kemény bevetés vezethet eredményre. A helyzet áttekinthetőségét megnehezíti, hogy ezek a banditacsoportok földalatti bunkerekben bújtak el. Egy-két esetben megállapítható volt, hogy füstbombákkal lángszórókkal és a csatorna elárasztással sem sikerült elérni a búvóhelyeket. Bizonyítható, hogy a varsói gettóban a banditáknak, a terroristáknak és a zsidóknak egy tervezett akciójáról van szó. Továbbá az is kétségtelen, ha az akció nem jelen pillanatban lett volna kiprovokálva, végül maga Varsó ellen fordult volna.

Részleteiben a harc események lefolyásáról elmondható, hogy rendkívül nehéz a tervszerűen megépített és ragyogóan álcázott bunkerek illetve kiépített állások ellen fellépni. A házak közötti összeköttetés a pincékben és a tetőkön egyaránt jól működött, ezért az első hatékony akciók a felkelőkkel szemben nem vezettek eredményre. Csak mintegy a hatodik, harccal eltöltött nap után csökkent az ellenállási góc miután a zsidók jelentős részét a gettóból kitelepítették, bár az ellenállás az egyes harc üzemekre is kiterjedt. Naponta körülbelül 25 rohamcsapat lépett fel nagy erővel, amelyek egy utásziszt vezénylete alatt álló romboló csapattal a legjobban kiépített és teljes komforttal felszerelt bunkerekből egész sort tudtak felszámolni és szétrombolni. A sikeres fellépések különösen az utóbbi napokban figyelhetők meg, amikor is a német egységek a zsidók harc módjához alkalmazkodni tudtak.

Számokban kifejezve a harcokról a következő kép rajzolódik ki.

Varsóban a zsidók lakóépületei elleni akciókban a következő alakulatok vettek részt. A zsidók részéről a legfőbb fegyvernemként a modern kézi fegyverek, a benzines palackok és a Molotov-koktél figyelhető meg.

Április 28-án harc feladatokra a gettón kívül 50 SS és 150 ternicki katona volt harcra fogható. Veszteségek a német oldalról: 5 halál (2 Wehrmacht, 2 Waffën-SS és 1 ternicki katona) és 50 sebesült (27 Waffën-SS, 9 orpo, 4 Sd, 1 Wermacht, 9 ternicki).

A harcok során a banditacsoportokból elfogottak, részletezve:

158

880

35

203

30

29 (a gettón kívül elfogva);

1330 (IV. 26-án)

362

10

110

összesen: 2347 ember

Ehhez jönnek még 13 szétrombolt bunkerben körülbelül 30 ártalmatlanná tett, számtalan eltünt és átláthatatlan számú megégett. Összesen 33 500 zsidót fogtak el és transzportáltak. Azok a zsidók, akiket nem terroristaként fogtak el a fegyvergyárakban és üzemekben Soniatowo felé szállítottak el. A lengyelek körében az a szóbeszéd járja, hogy a harc a gettóban hosszabb ideig tartott, mint a lengyel hadjárat (1939).

Ohlenbusch

Irodalom

1. *Abramowicz, Zofia*: Tak bylo (Ahogy történt). Lublin, Lubelskie, 1962.
2. *Ainsztein, Reuben*: Jewish Resistance in Nazi Occupied Europe, with an Historical Survey of the Jew as Fighter and Soldier in the Diaspora. New York, Harper & Row, 1974.
3. *Ainsztein, Reuben*: The Warsaw Ghetto Revolution. New York, Schocken, 1979.
4. *Apenslak, Jacob – Polakiewicz, Moshe*: Armed resistance of the Jews in Poland. New York. Federation of Polish Jews, 1944.
5. *Apramsky, Chimen*: Out of Fire. Moszkva, Progress, 1980.
6. *Barkai, Meyer*: The Fighting Ghettos. Philadelphia. Jewish Publication Society, 1962.
7. *Bar-Komarowski, Tadeus*: The Secret Army. London, 1950.
8. *Bauer, Yehuda*: They Chose Life. New York, American Jewish Comitte, 1973.
9. *Berg, Mary*. Warsaw Ghetto, a Diary. New York, L. B. Fischer, 1945.
10. *Bernheim, Mark*. Father of the Orphans: The Story of Janusz Korczak. New York, Dutton, 1988.
11. *Blumental, Nachman – Kermish, Joseph*: Ha-Meri ve-ba-Mered-be-getto Varsa. Jerusalem, 1965.
12. *Ciechanowski, Jan*: The Warsaw Rising of 1944. London, Cambridge University Press, 1974.
13. *Czerniakow, Adam*: The Warsaw Diary of A. Czerniakow, R. Hilberg, S. Staron, J. Kermisch. New York, 1979.
14. *Goldstein, Charles*: The Bunker. New York, Atheneum, 1973.
15. The Jews of Warsaw 1939–1943. Szerk.: Yisroel Gutman. Tel Aviv, 1977, 1982.
16. The Warsaw Diary of Adam Czerniakow: Prelude to Doom. Szerk.: Stanislaw Staron és Yichak Kermisch. New York, 1979.
17. *Kermish, Yichak*: A varsói gettőlázadás az ellenség szemével. Yad Vashem, Jeruzsálem, 1966.
18. *Kaplan, Chaim Aron*: Scroll of agony: The Warsaw diary, 1965.
19. *Kaplan, Chaim Aron*: The Warsaw diary of Ch. A. Kaplan, 1973.
20. *Korczak, Janusz*: The Warsaw Ghetto: Memoirs of J. Korczak, 1979.
21. *Kurzman, Dan*: The Bravest Battle: The Warsaw Ghetto Uprising. New York. Putnam, 1976.
22. Polish Jewish Relations during the Second World War. Szerk.: Joseph Kermisch and Samuel Krakowski. New York, 1976.
23. *Ringelblum, Emmanuel*: Notes From the Warsaw Ghetto. New York, McGraw Hill, 1958.
24. *Zukerman, Yichak*: The Fighting Ghettos. New York, 1962.

Jegyzetek

1. Jürgen Strooptól, szárnységédjétől Karl Kalesketől, az SS-Hauptsturmführer Franz Konradtól és a Varsói Területi Kormányzótól, Dr. Ludwig Fischertől.
2. Közli: T. Bernstein: German Documents on the Insurgence in Warsaw and Uprising in the Ghetto. Bleter far Geschichte, X. kötet. 168–182. p.
3. J. Göbbels: Tagebücher aus den Jahren 1942–43. Louis P. Lochner, Zürich, 1948.
4. Utalás a felkelés első 11 napjáról szóló kiáltványokra, melyeket a Koordináló Bizottság részéről Dr. Feiner és Dr. Berman, valamint a Zsidó Harci Szervezet tagjaként Yichak Zuckerman fogalmaztak; és melyek a gettóból telefonon és hírvivők által kijutva az illegális rádióállomás, a Swit híradásainak anyagát képezték.
5. Az iratokban Grossaktionként szerepel.
6. Lásd a Yad Vashem Studies, az irodalomban szereplő köteteit.
7. Ohlenbusch korábban a Varsói Kerületi Propaganda osztályvezetője volt. 1941. február 1-től látta el a kormány Főpropaganda Osztályának vezetését.

8. Zabecki, Frantiszek *Wspomnienia dawne i nowe*, Varsó, 1977.; *Ainsztein*, Reuben. *The Warsaw Ghetto Revolution*. New York, Schocken, 1979.
9. Nem felejtethjük el, hogy a megszállt Lengyelország fővárosa kulcsfontosságú volt a német készletek az északi és központi frontra való szállításánál.
10. Arthur Karl Greiser 1939–43 között a gdanski szenátus elnöke volt. 1939 szeptemberében nevezték ki Poznan katonai főnökévé és közigazgatásának vezetőjévé. 1945. június 20-án Poznanban – mint háborús bűnöst – kivégezték.
11. Cz. Madajczik. *Polityka w okupowanej Polsce*. Warszawa, 1970. 117, 120, 169. p.; *Barkai*, Meyer: *The Fighting Ghettos*. Philadelphia, Jewish Publication Society, 1962.
12. Ernst Bramsted: *Goebbels and National Socialist Propaganda 1925–1945*. Michigan State University Press, 1965. 91–92. p.
13. Adam Czerniakow: *The Warsaw Ghetto Diary*, Yad Vashem, Jerusalem, 1968.
14. Yichak Kermish: *A varsói gettó lázadás az ellenség szemével*. Bevezetés, 88. o., második bővített kiadás, Yad Vashem, Jeruzsálem, 1966. 62. p.
15. Kaplan, Chaim Aron: *The Warsaw Diary os Ch. A. Kaplan*. 1973.
16. Ainsztein, Reuben: *The Warsaw Ghetto Revolution*. New York. Schocken, 1979.
17. Egy Bornstein nevű fényképész csoportja, a cionista-szocialista párt akkori tagjai, a Franciszkanska utca 30-as ház udvarán épített egy bunkert, ahová hat, a tengeralattjárókéhoz hasonló periszkópot állított föl.
Goldstein, Charles. *The Bunker*. New York, Atheneum, 1973.
18. A Zydowska Organizacja Bojowa-t három ifjúsági mozgalom, a Dror HeHalutz, az Akiva, és a Hasomér Hatzair képviselői alakították 1942. július 28-án, a Drielná utcában. Vezetője Mordechai Anielewicz volt.
[Http://voyager.bxscience.edu/orgs/holocaust/edguide/3.html](http://voyager.bxscience.edu/orgs/holocaust/edguide/3.html)
19. Zydowsky Zwiazek Wojskowy fővonalát a Betar, Hehalutz Heloim adta; hasonlóan a Vilnában (1942. szeptember 3.) és Białystokban (1943. augusztus 15.) fellángolt ellenállási akciókhoz.
20. Kermish i. m.
21. *Polish Jewish Relations during the Second World War*. Szerk.: Joseph Kermisch és Samuel Krakowski. New York, 1976.
22. (Kétezer liter benzint és kerozint, több kilogramm potarsium-kloridot.) uo.
23. Korczak, Janusz. *The Warsaw Ghetto: Memoirs of J. Korczak*, 1979
24. Zuckerman, Yichak. *The Uprising os Jews*. In. *Book of Jews' War* 116. p.
25. Ainsztein i. m.
26. Ainsztein i. m.
27. Landau, Ludvig. *Kronika bat wojny i okupacja*. Warszawa, 1963. 323–375. p.; közli még: *Barkai*, Meyer. *The Fighting Ghettos*. Philadelphia. Jewish Publication Society, 1962.
28. Ez egy alaptalan kijelentés volt a német propagandagépezet részéről, amely a gettóbeli események ideje alatt ügyesen kihasználta a katyni megszárlást; azt sugallva, hogy a zsidók csinálták azt. Varsó főutcainak kirakatablakaiban a németek a „zsidó-bolsevik bűnök” áldozatainak fényképeit helyezték el, hogy ezáltal is eltereljék a figyelmet a gettóbeli eseményekről; és hogy lecsendesítsék a lengyeleknek a zsidók gyilkolása felett érzett indulatait. Ugyanakkor hazug híreket terjesztettek a tudatlan és ingerlékeny csöcselék köreiből, miszerint a gettóból megszökő zsidó „bűnözők” lengyeleket gyilkolnak, és hogy a németek megíúsítottak egy zsidó összecsküvést, amely tervek szerint május 13-ának éjszakáján (a nagy szovjet légítámadás ideje alatt) lengyeleket megszárltak volna le. (A bombázás másfél óráig tartott, és a legtöbb bomba katonai célpontokat ért, amelyek között SS-barakkok is voltak. Azt terjesztették, hogy a zsidó lázadók jelzőrakétákat lőttek fel, hogy a pilótákat a főváros legérzékenyebb pontjaira irányítsák. Yichak Kermish: *A varsói gettó lázadás az ellenség szemével*. Jeruzsálem, Yad Vashem, 1966. 88. p.